

Рецензії

ТВОРЧИСТЬ СІМОНИ ДЕ БОВУАР У ДЗЕРКАЛІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ

С.К. Криворучко. Літературна творчість Сімони де Бовуар: еволюція художніх образів: Монографія. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 428 с.

Екзистенціалізм (лат. *existentia*: існування) – це ірраціоналістичний філософський напрямок, що сформувався у ХХ ст. і бере початок з гусерлівської феноменології, безпосередніми представниками якої були С. К'єркеґор і М. Стірнер, а на думку інших дослідників – Ф. Достоєвський і Ф. Ніцше. Екзистенціалісти добре усвідомили ті причини, що штовхали індивіда до екзистенціальної візії, зумовлювали зневіру у правоту історії, відштовхували від теології і законів природи. Саме так постала філософія терплячої, незадоволеної світом людини, “*horror vacui*”, за словами С. К'єркеґора. Це призвело до трагічного “кроку в безодню”, зневаги Бога й Космічного порядку, активізувало виступ цієї *forma mentis* у вигляді смерті Абсолюту; одні за одними почали з'являтися тоталітарні держави, бюрократичні суспільства, усіх засліплювали блискучі здобутки науки й технології, які насправді стали поразками, бо породили екологічні проблеми, загрозу атомної війни, можливість *homo sapiens* керувати генетичними процесами, зумовили гомогенізацію культури, занепад великих ідеологій, що навчають людей добра і справедливості.

Українські дослідники останнім часом дедалі більше осмислюють національну літературу з екзистенціалістської парадигми: згадаймо праці “Екзистенціалізм” Ю. Коваліва, розділи “Екзистенціалізм: етос індивіда і життя заради смерті” в монографії “Лірика української еміграції: еволюція стильових систем” О. Астаф'єва та “Екзистенціалізм” у монографії “Дискурс українського модернізму в українській літературі” С. Павличко, “Екзистенціалістська модель українського роману 20-х років ХХ століття” І. Куриленко, “Екзистенціалістські мотиви в “Сибірських новелах” Б. Антоненка-Давидовича” О. Хмель, “Екзистенційна парадигма творів Ладіслава Фукса та Арношта Лустіґа” Г. Клічак, “Екзистенційний вимір людини в поезії Юрія Тарнавського” І. Котика, “Типологія екзистенціалів війни в українсько-німецькому літературному

просторі” Н. Маланія та ін. Майже всі вони переконані, що функція літератури, створеної під впливом екзистенціалізму, постає як естетично-філософський аналог екзистенційної ситуації (за А. Камю – *lucidité*, за М. Гайдеґґером – *alethea contra Seinsvergessenheit*). Глибока медитація над життям поєднана з невідступним відчуттям тривоги, турботи, абсурду, хвороби і смерті, надання такого сенсу цілій життєвій *praxis* індивіда, аби той осмислив трагічну безодню між людьми (*Mitsein l'être-pour-l'autrui*), своє безсенсове існування. Якраз до цього прийшли і Ж.-П. Сартр та А. Камю. Актуальним виявляється горизонт типологічних відповідностей узагалі та явище літературного екзистенціалізму ХХ ст. зокрема.

Монографія Світлани Криворучко “Літературна творчість Сімони де Бовуар: еволюція художніх образів” (2012)

привертає увагу безумовною актуальністю та науковою новизною. Дослідниця переконує, що між послідовниками екзистенціалізму інколи трапляються розходження щодо загальних проблем, але всіх його “законодавців” (К. Ясперса, М. Гайдеґґера, Л. Шестова, Г. Марселя, Ж.-П. Сартра, А. Камю, А. Мальро) об’єднує одна настанова: наукове пізнання не може вийти за межі емпірії; засади будь-якої наукової філософії вкрай непевні, “пісочні”, постулати про місце людини в системі буття – сумнівні, як, зрештою, й інші конструкції мислення про незмінний порядок світу; замість панлогізму й систематизму, що абсолютизують універсальний і людський розум, рацію; художня рефлексія опирається на безпосередній досвід існування, а воно випадкове, абсурдне і трагічне, вивпнене турботами і тривогами. Тому Сімона де Бовуар за найглибше знання природи визнає усвідомлення індивідом власної смерті й недосконалості, прагне досягнути буття як повну нерозчленовану цілісність суб’єкта і об’єкта, як екзистенцію (розділ “Літературний екзистенціалізм як специфічний мистецький феномен”). У монографії вперше в Україні здійснено системний літературознавчий аналіз творчості Сімони де Бовуар, яка досі залишалася в тіні своїх сучасників Жана-Поля Сартра й Альбера Камю. Дослідження С. Криворучко важливе не лише для вітчизняної науки. В американському, англійському і французькому науковому просторі здобутки Сімони де Бовуар тлумачаться насамперед з погляду феміністського впливу книжки “Друга стаття” на формування сучасного “західного” мислення спільноти. С. Криворучко виходить за межі феміністського канону й виокремлює гідне місце художніх творів Сімони де Бовуар в історико-літературному процесі взагалі, що перспективне й для зарубіжного літературознавства.

У теоретичному розділі монографії дослідниця переосмислює досі відомі визначення екзистенціалізму і вводить у літературознавчий ужиток новий термін – літературний екзистенціалізм. Раніше науковці (у підручниках, енциклопедіях, статтях) користувалися

терміном екзистенціалізм. С. Криворучко вводить диференціацію – філософський екзистенціалізм і літературний екзистенціалізм – та розмежує ці поняття. Отже, відбувається звуження терміна й акцентування на відбитті філософської ідеї в художньому тексті, що притаманно літературному екзистенціалізму.

Після відокремлення літератури від філософії авторка доводить неадекватність попередніх формулювань щодо визначення літературного екзистенціалізму (“течія”, “напряма”, “умонастрій”, “поняття”) та пропонує логічний критерій для з’ясування цього феномену – “проблема вибору героя, що переводить колізію у конфлікт”. В аспекті діахронії і синхронії вона наголошує, що літературний екзистенціалізм формується навколо проблеми вибору, яку ще в давньогрецькій літературі порушували Софокл та Еврипід. Дослідниця переконує, що поняття “літературний екзистенціалізм” ширше, ніж філософія, саме тому вивчає його як феномен, у синхронії та діахронії, коли аналізує контекст Сімони де Бовуар.

У монографії вага лягає на концепт літературного екзистенціалізму, який формується через еволюцію художніх образів героїв та художнього образу почуття. Парадигма літературного екзистенціалізму, на думку дослідниці, має специфічну сюжетику, на яку впливає вибір героїв, незавершений тип розв’язки, лірико-драматичного страждання героя, екзистенцію, що на рівні художнього образу почуття розкривається через “екзистенціальну чуттєвість”. Це особливо переконливо показано через аналіз роману Сімони де Бовуар “Мандарини”. Екзистенція, на думку Ж.-П. Сартра, є буттям, спрямованим у ніщо. Буттям, яке усвідомлює свою кінцевість (часовість) і її реальну точку відліку – смерть. Людина як неповторна істота існує лише тоді, коли з усіх трьох форм часу свого існування (минулого, сучасного й майбутнього) визнає за панівну майбутнє, що дозволяє їй перейти від екзистенції до трансценденції.

Важливий висновок дослідниці: літературний екзистенціалізм – це

феномен проблеми вибору героя, феномен, притаманний усьому історико-літературному процесу, а не лише літературі другої половини ХХ ст. Отже, через проблему вибору героя можна запропонувати іншу інтерпретацію відомих класичних творів, а це відкриє інші кути зору на історико-літературний розвиток. Наприклад, логічно може вписатися в цю концепцію трагедія В. Шекспіра “Гамлет”, де справді проблема вибору героя – “Бути чи не бути?” – переводить колізію в конфлікт. Конфлікт у творах Сімони де Бовуар проаналізовано відповідно до модерністської концепції, де гострота напруження виражена у психологічному внутрішньому відчутті: свідомості та підсвідомості персонажів, їхніх асоціаціях, спогадах, настроях, у всьому тому, що можна назвати “образом почуття”.

Дослідниця визначає конфлікт між чоловіком і жінкою та матір'ю і дочкою як субстанціональний. На нього нашаровується проблема вибору, котра складається зі своєїрідної системи ознак, серед яких С. Криворучко виокремлює “тиск вибору”, “проблему вибору героя як відсутність свободи”, “сенс життя – пристрасть”, “пізнання себе”, “інтелектуальний вибір”, “активну життєву позицію”, “соціальну спрямованість”, субстанцію “долі”, “внутрішній конфлікт – екзистенцію та трансценденцію” (розділ “Сімона де Бовуар як знакова постать літературного екзистенціалізму”). Світ мистецтва, переконує авторка, є вираженням перемоги індивідуума над суспільними умовами. Оскільки, як уважає Ж.-П. Сартр, правда здійснюється

у взаєминах з Небуттям чи Буттям (Богом), то тут можна мовити хіба що про відкриття першого чи другого, про відкриття їх у Dasein як остаточності, але людське існування не може базуватися на безумовному законі, бо він не здатний перемогти смерть, неспокій, тривогу, переляк. Література, як і філософія, це свідчення бунту проти закономірності, і зв'язана вона з трансценденцією, про що переконливо свідчать твори Сімони де Бовуар.

Доречне застереження С. Криворучко, що “концентричний сюжет і субстанціональний конфлікт впливають на своєрідність хронотопу, він постає замкнутим, що зумовлює певну театральність, особливу рису поетики Сімони де Бовуар. Конфлікт є основою проблеми вибору героя, своєрідними обставинами для розвитку особистості, де можлива її самореалізація. Феномен літературного екзистенціалізму передусім зорієнтований на психологічне розкриття, тут “конфліктерів” поглинає свідомість одного персонажа, яка є первинною. Вторинним є конфлікт між героями, який вони самі не здатні вирішити, отже він виконує своєрідну функцію тла”.

Структура монографії збудована відповідно до мети та завдань дослідження. У цілому монографія Світлани Криворучко “Літературна творчість Сімони де Бовуар: еволюція художніх образів” становить великий науковий і практичний інтерес для істориків і теоретиків літератури, усіх, хто цікавиться творчістю Сімони де Бовуар.

Олександр Астаф'єв
м. Київ

Отримано 28 березня 2013 р.

